

De mossen van het kasteeldomein Cantecroy (Mortsel, provincie Antwerpen)

Juul Slembrouck & Dirk De Beer

Wel wat van op afstand maar toch heeft één onzer (JS) Cantecroy altijd als een stukje van zijn 'heimat' beschouwd. Geschiedkundig heeft het door een kasteelgracht omgeven kasteel een waarde, die lang door de overheid onvoldoende gewaardeerd is gebleven. Antoon, kardinaal de Granvelle (herinner u zijn diensten voor de hertog van Alava, onzaliger herinnering, tijdens de godsdienstoorlogen in de Nederlanden!) liet het kasteel, dat van de 15e eeuw dateert (Jan III Van Ranst) heropbouwen en rijkelijk herinrichten. Het is dank zij een privé-initiatief, dat het vervallen gebouw en de plantsoenen in de laatste helft van de vorige eeuw weer tot bloei kwamen. Wanneer de jarenlang durende restauratie niet echt in samenwerking met daarvoor bestaande instellingen gebeurde, verheugt het ons uiteindelijk wel, dat althans de oude delen als monument beschermd zijn (Koninklijk Besluit 11.4.1984).

Als floristen en bryologen hebben wij steeds aandacht gegeven aan wat er zoal allemaal aan vaatplanten en mossen groeit in kasteeldomeinen: Boekenbergpark (Deurne-Antwerpen), de Antwerpse parken in het algemeen, het kasteel en park van Renesse (Oostmalle), het kasteel van Westmalle, het Solhof (Aartselaar), het park van Boom enz. Cantecroy bleef evenwel altijd maar op de (prioriteiten-)lijst staan, tot er zich voor enkele dagen de gelegenheid aanbood, om eindelijk dit domein met de ogen van de bryoloog te bekijken (fig. 1).

Algemene beschrijving

De toegankelijke buitenkantdelen van de gerestaureerde gebouwen blijken nog geen 'mossen-patine' te hebben. Op een tweetal plaatsen vormen oude muren wel 'kademuren', die mossen dragen. Voor een groot

deel blijkt de bodem vrij vochtig en voedselrijk te zijn (voorkomen van Penningkruid, plaatselijk Smeerwortel, veel Tijmblad-ereprijs, een dichte gazon-zode), hetgeen vooral weerspiegeld wordt in stroken plantsoen door het voorkomen van een redelijke moslaag, die met perioden eens omgewoeld worden (evenwel plaatselijk iets uitgeloozd). In de onmiddellijke omgeving (Cantecroylaan) blijkt de bodem ook vochtig te zijn, getuige het vrij veel voorkomen in de tuinplantsoenen van Fijn laddermos (hetgeen door sommige bewoners zelfs als een last aanzien wordt!). Er komt veel spontane opslag van Es, Olm en vooral Hop voor. In de omgeving vonden wij in halfurbane omstandigheden verscheidene laanbomen als essen en eiken met epifytische mossengroei (o.a.) *Orthotrichum affine* (Gewone haarmuts), *O. pulchellum* (Gekroesde haarmuts) en *Hypnum cupressiforme* (Gesnaveld klauwtjesmos). Maar ook met flink wat bedekking door (algemene) korstmossen als *Evernia prunastri* (Eikenmos), *Parmelia sulcata* (Gewoon schildmos), *Physcia tenella* (Heksenvingermos) en *Xanthoria parietina* (Groot dooiermos), hetgeen toch allemaal op een redelijke gemiddeld hoge luchtvochtigheid wijst. Vandaar ook de vochtigheidsindicator Gewoon puntmos! De drainerende werking van de kasteelgracht en van de gracht van het nabijgelegen Fort IV blijkt dus enigszins beperkt te zijn. Wij denken eerder aan een vrij uitgebreide kwelzone.

De totale oppervlakte van het domein is ongeveer 2,25 ha. Biotopen zijn er dus niet echt, en buiten de 'ubiquisten' (alomaanwezigen) was er aan mossen dus niets 'voorspelbaars'.

Tabel 1. Inventaris van de aangetroffen mossoorten. Ligging : IFBL-kilometerhok C4.37.41. Hoogte: ca 11 m. Bodem: gestoord, tuinbeheer, vermoedelijk lichte zandleem door storing met wat klei en oud; kalkrijk puin vermengd. Datum: 26.8.2008. Wij hebben de 'hoeveelheid' met een code, afgeleid van de Tansley-schaal, aangeduid: d = dominant; a = abundant; f = frequent; o = occasioneel; z = zeldzaam (3-4maal aangetroffen); s = sporadisch (1-2 maal aangetroffen); d, a en f zijn soms voorzien met l = lokaal.

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Hoeveelheid	Fertiliteit
1. Soorten van pioniervegetaties op vochtige, matig voedselrijke bodem (P 47)			
<i>Atrichum undulatum</i>	Groot rimpelmos	la	
<i>Dicranella staphylina</i>	Knolletjesgreppelmos	lf (*)	
<i>Lunularia cruciata</i> (L)	Halvemaantjesmos	(p) (°)	
<i>Marchantia polymorpha</i> (L)	Parapluitjesmos	la	fertiel
<i>Tortula truncata</i>	Gewoon kleimos	(p) (°)	fertiel
<i>Riccia bifurca</i>	Gevoord landvorkje	(p) (°)	fertiel
<i>Ceratodon purpureus</i>	Purpersteeltje	z	
<i>Sphaerocarpos cf. texanus</i> (L)	Gerand blaasjesmos	(p)	
<i>Funaria hygrometrica</i>	Gewoon krulmos	(p) (°)	fertiel
2. Soorten van pioniervegetaties op droge, voedselarme, basische bodem (P 63)			
<i>Barbula convoluta</i>	Gewoon smaragdmos	o	
<i>B. unguiculata</i>	Kleismaragdsteeltje	o	
<i>Bryum rubens</i>	Braamknikmos	o	
<i>Pseudocrossidium hornschuchianum</i>	Spits smaragdsteeltje	o	
3. Soorten van graslanden op vochtige matig voedselrijke bodem (G 47)			
<i>Amblystegium serpens</i>	Pluisdraadmos	o/f	
<i>Brachythecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos	o/f	
<i>Bryum argenteum</i>	Zilvermos	f	
<i>Calliergonella cuspidata</i>	Gewoon puntmos	lf	
<i>Kindbergia praelongum</i>	Fijn laddermos	f/a	
<i>Fissidens taxifolius</i>	Kleivedermos	lf	
<i>Oxyrrhynchium hians</i>	Kleisnavelmos	o	
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	Gewoon haakmos	ld	
4. Soorten van struwelen en bossen op vochtige, matig voedselrijke bodem (H 47)			
<i>Lophocolea semiteres</i> (L)	Gaaf kantmos	z	
<i>Mnium hornum</i>	Gewoon sterrenmos	la	
<i>Oxyrrhynchium pumilum</i>	Klein snavelmos	s	
<i>Plagiommium undulatum</i>	Gerimpeld boogsterrenmos	o	
<i>Pseudotaxiphyllum elegans</i>	Pronkmos	z	
5. Soorten van struwelen en bossen op droge, voedselarme, zure bodem (H 61)			
<i>Dicranella heteromalla</i>	Pluisjesmos	z	
6. Soorten van nat, stenige substraat (E 20ms)			
<i>Gyroweisia tenuis</i>	Voegenmos	lf	
7. Soorten van droog, voedselarm, basisch, stenige substraat (E 63ms)			
<i>Bryoerythrophyllum recurvirostre</i>	Oranje-steeltje	o	
<i>Didymodon insulanus</i>	Broeddubbeltandmos	z	
<i>Grimmia pulvinata</i>	Gewoon muisjesmos	f	fertiel
<i>Homalothecium sericeum</i>	Gewoon zijdemos	z	
<i>Hypnum cupressiforme</i>	Gesnaveld klauwtjesmos	f	
<i>Rhynchostegium confertum</i>	Boomsnavelmos	a/ld	fertiel
<i>Schistidium cf. crassipilum</i>	Muurachterlichtmos	la	
<i>Tortula muralis</i>	Gewoon muursterretje	f	fertiel
<i>Bryum capillare</i>	Gedraaid knikmos	f	fertiel
<i>B. radiculosum</i>	Muurknikmos	z	
8. Epifytische soorten op voedselarme, zwak zure schors			
<i>Lophocolea heterophylla</i> (L)	Gedrongen kantmos	z	

(*) behoort eigenlijk tot de groep P48 – iets droger)

(°) puntvegetaties

Figuur 1. Kasteeldomein Cantecroy, Mortsel, provincie Antwerpen (© Google Earth).

Inventaris van de aangetroffen mossoorten

Wij hebben 39 soorten mos aangetroffen, 5 soorten levermossen (aangeduid met L) en 34 soorten bladmossen (tabel 1), en in ecologische groepen samengebracht, wat voor de niet-bryoloog tenminste enige zin kan hebben, althans stukken beter is, dan een naakte alfabetisch geschikte lijst van mossen. De ecologische groepen zijn die volgens Dirkse & Kruijzen (1993), evenwel met dien verstande, dat i.v.m. de ‘gestoorde’ toestand in Cantecroy, de vindplaats soms gelijkgesteld is met de biotoop.

Opvallende soorten hebben wij in vetjes aangebracht (tabel 1). Hierover wat uitleg:

Het Gerand blaasjesmos (*Sphaerocarpos* cf. *texanus*) is niet zo’n algemene soort. Wij troffen slechts op één plaats(je) enkele kleine plukjes aan, zonder rijpe sporen, zodat de soort niet gedetermineerd kon worden. Een theoretische mogelijkheid bestaat, dat het *S. michellii* zou kunnen zijn, maar die kans is maar 1 op 100! Zij werd ook in het nabijgelegen Boekenbergpark gevonden en eveneens op Fort VII (Edegem).

Het Gaaf kantmos (*Lophocolea semiteres*) is een bebladerde, kruipende levermossoort uit het zuidelijk halfrond herkomstige nieuwkomer, die voor het Europese vasteland voor het eerst in 1994 (Stieperaere 1994) werd beschreven. Nu overrompelt de soort veel schrale biotopen, zoals dennenbossen, maar begint ook in de voedselrijkere plaatsen – als in Cantecroy - voor te komen.

Het Klein snavelmos (*Oxyrrynchium pumilum*) is het paradepaardje van onze studie, in het veld door Dirk herkend! Het is een vooral kalkminnende kruipende soort, die ten onzent vrij tot uitermate zeldzaam voorkomt. Microscopisch preparaat bij J.S.

Het Voegenmos (*Gyroweisia tenuis*) is een van onze kleinste mossoorten: alles bijeen ca 1 mm “groot” zonder kapsel en met kapsel zo’n 3 mm, maar altijd in min of meer voldoende hoeveelheden, zodat de bryoloog hier vooral kan uitgaan van de biotoop om ze met succes te vinden. In de oude Antwerpse binnenstad werd zij aan de gesloopte huizen van de Muntstraat gevonden, in het Boekenbergpark (Deurne-Antwerpen), en vooral in het nabijgelegen Fort III (Borsbeek), overall als voegenbewoner van min of meer natte tot langdurig vocht-

houdende muren, hetgeen een eigenschap is van een kademuur.

Het Muurachterlichtmos (*Schistidium* cf. *crassipilum*) is een vrij algemene soort, die evenwel alleen ècht gedetermineerd kan worden als ze fertiel is, d.w.z. (rijpe) kapsels vertoont. Daarom hebben wij de naam met "cf." ("vergelijk!") voorzien, een indicatie voor 'mogelijk te bevestigen'.

Voorts zal het opvallen, dat slechts één soort als epifytisch werd opgetekend. Geen van de op Cantecroy voorkomende bomen draagt mossen, het Gaaf kantmos dan nog alleen op een boomvoet. Het Gesnaveld klauwtjesmos, een soort, die ons land zowat overal te vinden is, inzonderheid op bomen, komt hier slechts op stenen voor.

Zoals gebruikelijk wordt enig herbariummateriaal in BR (Nationale Plantentuin van België, Meise) gedeponerd en dit verslag ter beschikking gesteld van de plaatselijke afdeling Land van Reyen, kern Mortsel van Natuurpunt, die in de onmiddellijke omgeving een vrij geaccidenteerd terrein (Klein Zwitserland) natuurtechnisch beheert.

Overweging

Wij hebben nadrukkelijk onze inventaris in ecologische groepen voorgesteld. Meteen weten wij, welke de op het domein voorkomende biotopen zijn, soms maar potentieel of in embryo aanwezig. Wij hebben nogal wat te doen met inventarisaties – ook van vaatplanten en lichenen – ten behoeve van opstelling van dossiers, die tot erkenning van een reservaat moeten leiden en vinden de meestal gebruikelijke, 'naakte', alfabetisch geschikte naamlijsten voor de niet-bryoloog of niet-florist eerder onwerkzaam. Prof. Dr. M. Hoffmann heeft daarom duidelijk gepleit voor het integreren van cryptogame planten en fungi in het goede natuurbeheer (Hoffmann 1998), maar de praktijk is nog heel wat anders dan een goed geformuleerd pleidooi. Daarom is het werk van Dirkse & Kruijzen ons erg dierbaar. Ook al heeft één onzer die al 15 jaar oude publicatie ruimschoots voorzien met kanttekeningen en nota's, zij blijft een goede basis en gids voor het evalueren van een gebied naar zijn natuurwaarde. Het onderzoek aan de bryo-

logische flora van het grensoverschrijdend landschap van het beekdal van het Merkske door een Vlaams-Nederlandse bryologische werkgroep heeft die ecologische groepen in het veld herkend als regelmatig zichtbaar optredende clusters en in het verslag nadrukkelijk aandacht daaraan besteed (Buter & Slembrouck 2007). De studie van de mosflora van het Kempense reservaat Buitengoor (ca 220 soorten, publicatie verwacht) zou zonder de nadrukkelijke aandacht aan deze clusters niet het tiende van de bedoelde waarde halen!

Dankwoord

Wij zijn dank verschuldigd aan de heer Van Daele, die ons in staat stelde dit onderzoek te verrichten en ons belangstellend een hele poos op onze stappen begeleidde.

Literatuur

- Buter, Chris & Juul Slembrouck (2007) De Mosflora in het beekdal van het Merkske, KNNV afd. Breda [en Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud (FON)] i.s.m. Staatsbosbeheer, 207 pp.
- Dirkse, G.M. & B.W.J.M. Kruijzen (1993) Indeling in ecologische groepen van Nederlandse blad- en levermossen, *Gorteria* 19, 1-29
- Hoffmann, M. (1998) Cryptogame planten en fungi zijn te belangrijke en indicatieve ecosysteemcomponenten om niet te worden geïntegreerd in een goed gefundeerd natuurbeheer, *Biologisch Jaarboek Dodonaea*, 1-11.
- Stieperaere, H. (1994) *Lophocolea semiteres* (Lehm.) Mitt. in Belgium and the Netherlands, another antipodal bryophyte spreading on the European continent, *Lindbergia* 19, 29-36

Auteursgegevens

- Slembrouck, J.A.E., Drakenhoflaan 147, B-2100 Deurne (Antwerpen) (sjuulp1@hotmail.com)
- De Beer, D., Amerikalei 214, B-2000 Antwerpen (dirk.debeer@telenet.be)

Abstract

Bryophytes of the Cantecroy estate (province of Antwerpen, Belgium)

An inventory of the Cantecroy castle and park near Antwerpen yielded 39 bryophytes which could be attributed to 9 ecological groups. The most interesting species are discussed and include *Sphaerocarpos texanus*, *Lophocolea semiteres*, *Oxyrrynchium pumilum* and *Gyrowesia tenuis*. The park woodland appeared very poor in epiphytes.